

Լարիսա ԵԳԱՆՅԱՆ

ԲԵՆԻԱՍԻՆԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՇՏԻ մ.թ.ա. 1 - մ.թ. 1-2-րդ ԴԱՐԵՐԻ ԽԵՑԵՂԵՆԸ

Բենիամինի անտիկ դամբարանադաշտի նյութերի մեջ խեցեղենը մեծ թիվ չի կազմում: Դրանք հիմնականում թաղման կարասներ են և թաղումների ուղեկից տարատեսակ և տարաբնույթ անոթներ:

Թաղման համար օգտագործել են ինչպես ամբողջական, այնպես էլ կտրված և թերի կարասներ: Ելնելով մնջեցյալի չափերից, շատ հաճախ կարասներն ուսերի հատվածում կտրել են, հանգուցյալին տեղավորել, ապա բեկորները վերաշարել իրենց տեղում¹: Կան նաև թաղման ժամանակ լայնակի ժապավենների բաժանված կարասներ: Վերջինները, եթե վերականգնելուց հետո չեն էլ ամբողջանում, ապա ձևի և չափերի մասին մոտավոր պատկեր տալիս են: Մանկական թաղումների համար, բացի կարասից, օգտագործել են նաև այլ կավանոթներ, որոնք մեծ մասամբ ամբողջական են:

Կարասների մեջ կրկնվող ձևեր չկան, կան ընդհանրություններ, և յուրաքանչյուր կարաս ներկայանում է որպես որոշակի ձև:

Այսպես, թիվ 9 դամբարանի կարասը դեղնավարդագույն, քիչ ավազախառն կավից է՝ վատ թրծված, արտաքուստ շփոթով պատված և փայլեցված: Իրանը քայքայված է և նստուկից մինչև իրան կարկատանի համար արված բազմաթիվ անցքեր ունի: Անոթն ուղիղ դիրքով եղել է կրակի մեջ, և կրակի լեզվակների հետքերն հասնում են մինչև իրանի փքուն հատվածը: Կարասն ունի տափակ նստուկ, աստիճանաբար լայնացող իրան, որն ամենաբարձր հատվածում բավականին լայն է, ապա սահուն անցումով նվազում է և ավարտվում նույնպես լայն բերանով: Վիզը կարճ է, շուրթը՝ ետ ճկված (բարձր՝ 50սմ, նստուկի տրամ.՝ 19սմ, իրանը՝ 46սմ, վիզը՝ 22սմ, բերանը՝ 27սմ): Նստուկը կենտրոնում ունի միջանցիկ անցք:

Թիվ 17 դամբարանի կարասն ամենաանոթակն է, պատրաստված է վատ հունցված կավից և շատ վատ է թրծված (տախտակ II, նկ. 4): Հետևանքը՝ սպիտակից կարմրավունի խառը երանգներ և ճաքճքված մակերես: Մանկական թաղման համար օգտագործված այս անոթն ամբողջական է, ունի տափակ նստուկ, կենտրոնում քիչ ուռուցիկ, համարյա երկկոնիկ իրան, կարճ վիզ, լայն բերան (բարձր՝ 27սմ, նստուկի տրամ.՝ 14, 5սմ, իրանի տրամ.՝ 26 սմ, վիզը՝ 15 սմ, բերանի տրամ.՝ 17, 5սմ): Ամանը ձեռածեփ է, անհամաչափ իրանով, նույնիսկ շուրթերն են բարձր ու ցածր, որից էլ բերանը ձվածիր տեսք է ստացել:

Թիվ 43ա թաղման կարասը դեղնավարդազագույն, խոշորահատիկ, ավազախառն կավից է և վատ է թրծված: Այն թերի է, պահպանվել է շուրթից իրանի լայն հատվածը: Իրանը ձգված է, արդեն լայնացող հատվածից 22սմ երկարությամբ բարձրանում է նույն տրամագծով, ապա թեթև անցումով ձևավորում պարանոցը և թեթևակի ճկումով ավարտվում է լայն բերանով (պահպանված մասի բարձրությունը 50սմ է, իրանի տրամ.՝ 37սմ, վզի տրամ.՝ 25սմ, բերանի տրամ.՝ 31սմ):

Թիվ 43գ թաղման կարասն ավազախառն կավից է, ունի տափակ նստուկ, ոչ շատ փքուն իրան, կարճ վիզ, լայն բերան և բարակ, անկանոն եզրերով ետ ճկված շուրթեր: Միջին մեծության, ձեռածեփ կարասը կտրված է. (բարձր՝ 43սմ, իրանի տրամ.՝ 43սմ, նստուկից՝ 22սմ. վիզը՝ 22սմ, բերանը՝ 28սմ): Բերանը քիչ ձվածիր է, նրստուկի կենտրոնում միջանցիկ անցք ունի:

Թիվ 39 դամբարանի կարասը դեղնավուն մանրահատիկ կավից է, ունի փոքր նստուկ, փքուն իրան, կլորավուն ուսեր, որը և կարասի վերին մասին գնդաձևություն է տալիս: Վիզը կարճ է, շուրթն աստիճանաբար լայնանում է և ետ ճկվում: Կարասը եղել

¹ Լ. Ե գ ա ն յ ա ն, Դրասխանակերտի անտիկ դամբարանադաշտի կարասային թաղումները, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական երրորդ գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրույթներ, Գյումրի, 1998, էջ 22: Լ. Եգանյան, Անտիկ Շիրակի թաղման ձևերը, ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 3, Գյումրի, 2000, էջ 50:

է կրակի մեջ և մինչև շուրթերը տեղ-տեղ սևացած է: Վատ թրծվելու, նաև կրակի մեջ լինելու հետևանքով իրանի վրա դեղինից կարմիր երանգների բազմազանություն է (բարձր՝ 61սմ, իրանը՝ 50սմ, վիզը՝ 18սմ, նստուկը՝ 21, 5սմ):

Թիվ 28 թաղման կարասը կոտրվել է արարողակարգի ժամանակ: Անոթը դեղնավուն ավազախառն կավից է, ձեռածեփ է, կոպիտ և անհամաչափ թրծված: Տափակ նստուկից իրան անցումը հստակ է, ուտերը՝ բարձր: Վիզը կարճ է, շուրթերը՝ հաստ և ետ ճկված, ամբողջ մակերեսը ճաքճքված է (բարձր՝ 49սմ, հիմքը՝ 13սմ, իրանը՝ 49սմ, բերանը՝ 31սմ):

Թիվ 105 թաղման կարասը բաց դեղնավուն ավազախառն կավից է, ունի տափակ նստուկ, որից դեպի իրան անցումը մեծանում է փոքր թեքությամբ, ապա միանգամից լայնանում՝ ավելի շեշտելով ուտերի լայնությունն ու բարձրությունը: Ուտերից վիզ անցումը շատ կարճ է, շուրթը՝ քիչ ետ ճկված: Բերանի բացվածքը քիչ ձվածիր է: Կարասը միջին մեծության է. (բարձր՝ 46սմ, իրանի տրամ.՝ 46սմ, բերանի տրամ.՝ 26սմ, նստուկից՝ 15սմ):

Կարասների մեջ առանձնանում են երկուսը՝ թիվ 150 և թիվ 183: Երկուսն էլ բարձր են, ունեն սլացիկ իրան: Թիվ 150 թաղման կարասը դեղնավուն ավազախառն կավից է և ձեռածեփ: Ունի տափակ նստուկ, նստուկից իրան անցումը 16սմ բարձրությամբ, նստուկի տրամագծին հավասար, ապա իրանը փքվում է և ստանում գնդի ձև: Իրանից վիզ անցումն աննշան է: Կարասը (բարձր՝ 58սմ) տնտեսության մեջ օգտագործված է եղել. իրանի վրա ոչ միայն օրգանական մնացորդներ են՝ սև կետերի ձևով, այլ նաև վերանորոգման համար արված անցքեր: Ամանը եղել է կրակի մեջ, որի հետքերը պահպանվել են իրանից շուրթ հատվածում: Կարասի նստուկը բացակայում է և վերականգնելուց հետո էլ իրական բարձրությունը մոտավոր է (բարձր՝ մոտ 75սմ, իրանը՝ 46սմ, վիզը՝ 28սմ, բերանը՝ 30սմ):

Մյուս կարասը (թիվ 183) նույնպես ձգված իրան ունի, ևս դեղնավուն կավից է: Թաղման համար կարասի իրանը բաժանվել է լայնակի (մոտ 20սմ) ժապավենների: Թաղումը կատարվել է կարասի բեկորների նավածև շարվածքի վրա:

Թիվ 209 դամբարանի թաղման կարասը դեղնակարմրավուն, փայլեցման ընդգծված հետքերով կճուճ է (բարձր. 36սմ, իրանը՝ 30սմ, բերանը՝ 26սմ, նստուկը՝ 14, 5սմ): Նստուկը տափակ է, իրանը՝ քիչ լայնացող: Իրանից վիզ անցումը կարճ է, բերանը՝ լայն, շուրթը՝ քիչ ետ ճկված, մի կողմում ուսից շուրթ հատվածը կոտրված է: Նստուկի կենտրոնում միջանցիկ անցք ունի: Ամանը մի կողմով պառկած է եղել կրակի մեջ:

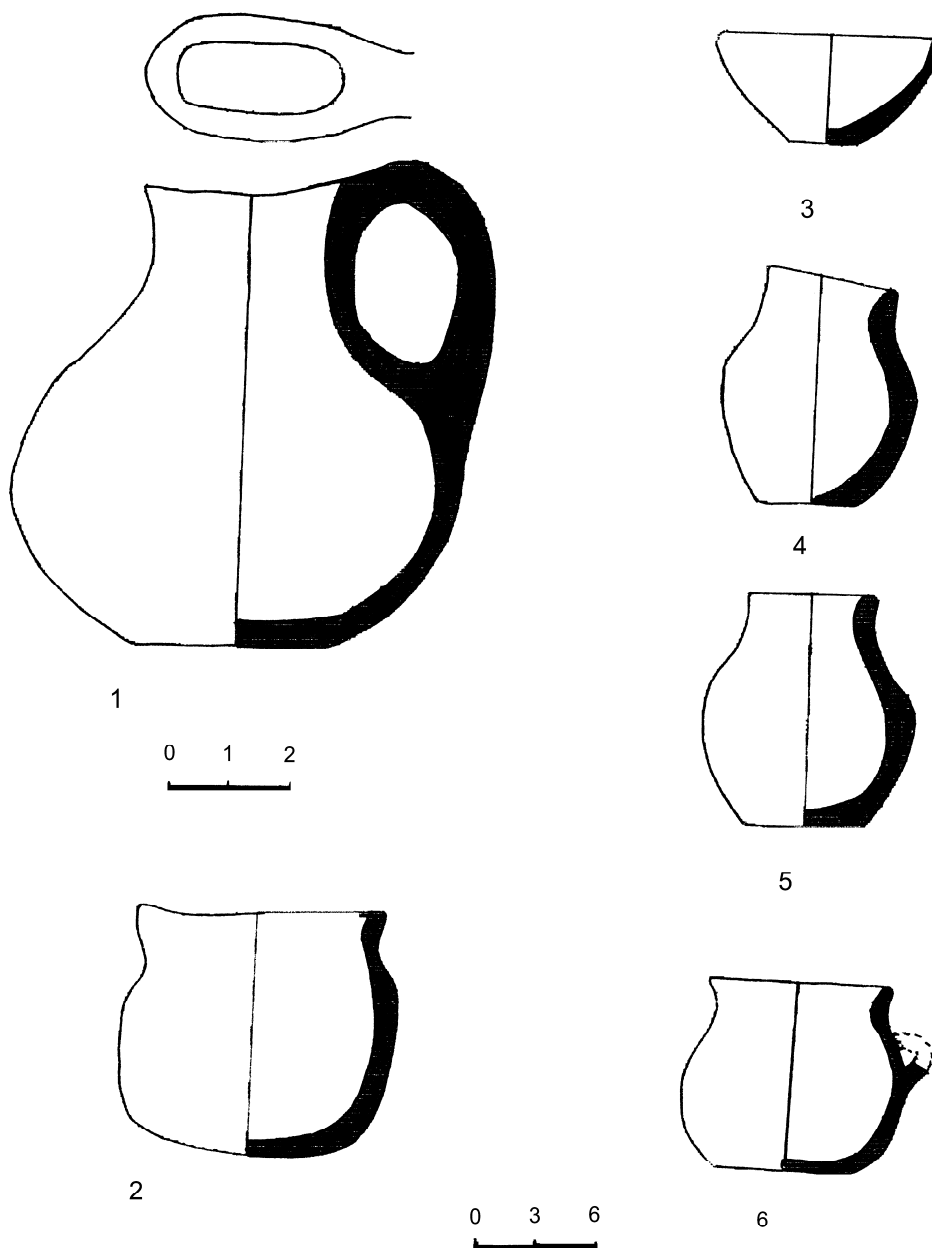
Կան նաև թաղումներ (թիվ 58, 123, 124), որտեղ օգտագործել են արդեն իսկ կոտրված կամ բեկորային կարասներ: Նշված թաղումներում օգտագործված անոթները միջին չափի (40 - 50սմ բարձրությամբ), հարթ նստուկով, փքուն իրանով, լայն բերանով և ետ ճկված շուրթով ամաններ են, որոնք, իրարից քիչ են տարբեր:

Թիվ 40 դամբարանում (տախտակ II, նկ. 6) թաղման համար օգտագործված կարասը նույնպես բեկորային է: Այս դեպքում պարզ չէ, կարասի կոտրվելը ծխակարգի, թե դեռևս հնում դամբարանը թալանելու արդյունք է (վերին շերտում դամբարանի ուղեկցող նյութերի բեկորների հետ կարասի բեկորների առկայությունը վերջինիս վկայությունն է):

Որոշ դեպքերում, առավելապես մանկական թաղումների համար, օգտագործել են փոքր, անկանթ անոթներ, որոնք դրվել են ուղղահայաց դիրքով և ի տարբերություն կարասների, նստուկին անցք չունեն:

Սալարկղը դրված է բնակավայրից պահպանված սալահատակի մեջ, իսկ կարասային թաղումը բացվել է սալահատակի տակ: Թաղումը կատարվել է մ թ. ա. 1-ին դարի երկրորդ կեսին, բնակավայրում տեղի ունեցած հրդեհից հետո այս ժամանակաշրջանով թվագրվող շինարարական երրորդ հորիզոնին վերաբերող սալահատակի տակ: Թաղման կարաս է ծառայել մի կճուճ (տախտակ II, նկ. 5), որը դրվել է ուղղահայաց դիրքով: Անոթը բաց վարդագույն է, մանրահատիկ կավից, լավ հունցված: Իրանը, բերանը, ինչպես նաև շուրթերը զգալի անհամաչափություններ ունեն: Ամանն ունի տափակ նստուկ, գնդաձև իրան, կարճ վիզ, լայն բերան և հետ ճկված շուրթեր (բարձր՝ 27սմ, նստուկը՝ 13,5սմ, բերանը՝ 24,5սմ): Մի կողմում պահպանվել են կրակի հետքեր, ինչը պառկած դիրքով կրակի մեջ լինելու արդյունք է:

Տախտակ I

Թիվ 206 մանկական քաղումը նույնպես կատարվել է կճուճի մեջ, որը փքուն իրանով, կարճ վզով, լայն բերանով և ետ ճկված շուրթով անոթ է: Անոթը նույնպես ձեռածեփ է, բերանը քիչ անկանոն շրջանի ձև ունի: Կճուճը եղել է կրակի վրա, իրանի վրա մրի հետքեր ունի, իսկ ներսում՝ օրգանական մնացորդներ: Կճուճը նախապես տնտեսության մեջ օգտագործվել է և ճաքված է (բարձր՝ 28սմ, նստուկի տրամ. 14սմ, իրանի տրամ. 30սմ, վզի տրամ. 18,5սմ, բերանը՝ 22,8սմ):

Ուղղահայաց դիրքով դրված, մանկական կարասային քաղման մեկ այլ կճուճ (թիվ 36) պատրաստված է դեղնավուն, ավազախառն կավից, ունի տափակ նստուկ, որն անբողջությամբ քայքայված է: Իրանը թեքությամբ կտրուկ բարձրանում է դեպի

ուսերը և շատ կարճ անցումով ձևավորում վզից շուրթ հատվածը: Ամանը նախապես տնտեսության մեջ օգտագործված է եղել: Այն փոքր է. (բարձր՝ 41սմ, իրանի տրամ՝ 37սմ, նստուկի տրամ՝ 15սմ):

Բենիամինի թաղման կարասների քննությունը ցույց է տալիս, որ դրանք տեղական, խոշորահատիկ ավազախառն կավից պատրաստված ամաններ են (հիմնականում ձեռածեփ), որոնք բոլորն էլ ձգված իրանով են, թեև ունեն տարբեր չափեր և իրանից դեպի ուսեր, ապա դեպի վիզ և շուրթեր տարբեր ձևի անցումներ: Բացի այն, որ բոլոր այս կարասներն էլ նախապես տնտեսության մեջ օգտագործվել են, հիմնականում նաև վերանորոգված են եղել: Վերջինիս վկայությունն են պահպանված բազմաթիվ անցքերը: Իսկ մանկական թաղումների համար օգտագործված անոթները փոքր կճուճներ են՝ ամենօրյա օգտագործման ամաններ, հաճախ կրակի վրա լինելու հետևանքով նաև մրի հետքերով:

Բենիամինի կարասները, որ վերաբերում են մ.թ.ա. 1 – մ.թ. 1-ին դարերին, իրենց զուգահեռներն ունեն Հայաստանի համաժամանակյա հուշարձաններում և հայտնի են Արտաշատից,² Արմավիրից, Գառնիից³:

Խեցեղենի մեջ կան նաև թասեր, որոնք հինգն են: Թիվ 195 դամբարանի գտածոն (տախտակ I, նկ. 3) բաց դարչնագույն է, ձեռածեփ, ունի փոքրիկ նստուկ, ձագարած և վեր բարձրացող կողեր, որոնք շուրթի մոտ դառնում են ուղիղ և ներսից խորակոս գծով շրջագծված են: Շրթերիզը քիչ անկանոն է: Թասը փոքր է (բարձր՝ 4,5սմ, նրստուկը՝ 3,5սմ, բերանը՝ 11սմ): Թասի մեջ օրգանական մնացորդներ են, իսկ նստուկի մի անկյունում՝ կրակի հետք: Թասը հարակից նյութերով թվագրվում է մ. թ. ա. 1-ին դարով: Այսօրինակ թաս հայտնի է Արմավիրից⁴:

Երկրորդ թասիկը (թիվ 127) դեղնավուն կավից է, լայն, տափակ նստուկով, ցածր պատերով, որոնք շուրթի մոտ քիչ ներս են հակված: Շուրթի տակ, ներսի կողմից, խորակոս գծանախշ է արված, որն ավելի է ընդգծում շուրթի ներս հակված լինելը: Թասն ամբողջությամբ, բացի նստուկի արտաքին երեսից, կարմիր անգորբապատ է (տախտակ III, նկ. 3) և թվագրվում է մ.թ. 1–2-րդ դարերով: Թասերի նման օրինակներ հայտնի են Գառնիից⁵:

Թիվ 209 դամբարանից գտնված թասը կիսաձվաձև է, դեղնադարչնագույն կավից, շուրթն արտաքուստ մոտ 2,5սմ, իսկ ներսից 4–5սմ լայնությամբ անգորբապատ ժայավենով է երիզված: Շուրթն ուղիղ է, եզրերը՝ տեղ-տեղ կտրված: Թասը փոքր է. բարձր. 8սմ է, բերանը՝ 14սմ (տախտակ III, նկ.1) և ներսի կողմում՝ նստուկից դեպի շուրթը, օրգանական մնացորդների հետքեր ունի: Մի կողմը սևացած է, որը մինչև դամբարանի մեջ դրվելը պատկած դիրքով կրակի մեջ լինելու ծխակարգի արդյունք է:

Թիվ 183 դամբարանի գտածոն տրամագծով կիսված թասի մի կեսն է, որ գտնվել է ննջեցյալի գլխավերևում՝ բերանքսիվայր դիրքով: Պահպանված կես մասից պարզ է, որ թասն ունի տափակ նստուկ և ներս հակված շուրթ (տախտակ III, նկ. 2): Նույն դամբարանից գտնվել է նաև մի կիսագնդաձև թաս, որը դեղնավուն ավազախառն կավից է (բարձր. 8սմ, բերանը՝ 16սմ): Դրսից նստուկի կենտրոնում 0, 5սմ խորությամբ փոսիկ է արված (տախտակ III, նկ. 4): Շրթերից (ներսի և դրսի կողմից) անցնում է կարմիր անգորբապատ ժայավենը, որը ներսի կողմում ավելի լայն է: Շուրթը քիչ ներս է հակված, և ներսից քիչ զանգվածեղ շրթերիզն ավարտվում է ուղիղ կտրվածքով: Թասի մի կողմում՝ նստուկից մինչև շուրթը, պահպանվել են կրակի հետքեր:

Կիսագնդաձև թասերը, հանդես գալով վաղ հելլենիստական ժամանակաշրջանում, զոյատևում են մինչև մ. թ. առաջին դարեր: Բենիամինի այսօրինակ թասերի զուգահեռներ հայտնի են բազմաթիվ հուշարձաններից: Վրաստանից գտնված մնանօրինակ թասերը թվագրվում են մ. թ. ա. 3–2-րդ դարերով⁶: Հայաստանում նման թասեր

² Շ. Խ ա չ ա տ ը յ ա ն, Արտաշատ 2, Եր., 1981, էջ 95:

³ Ж. Х а ч а т р я н, Гарни V, Античный некрополь, Ер., 1976, рис. 7, 8, 9:

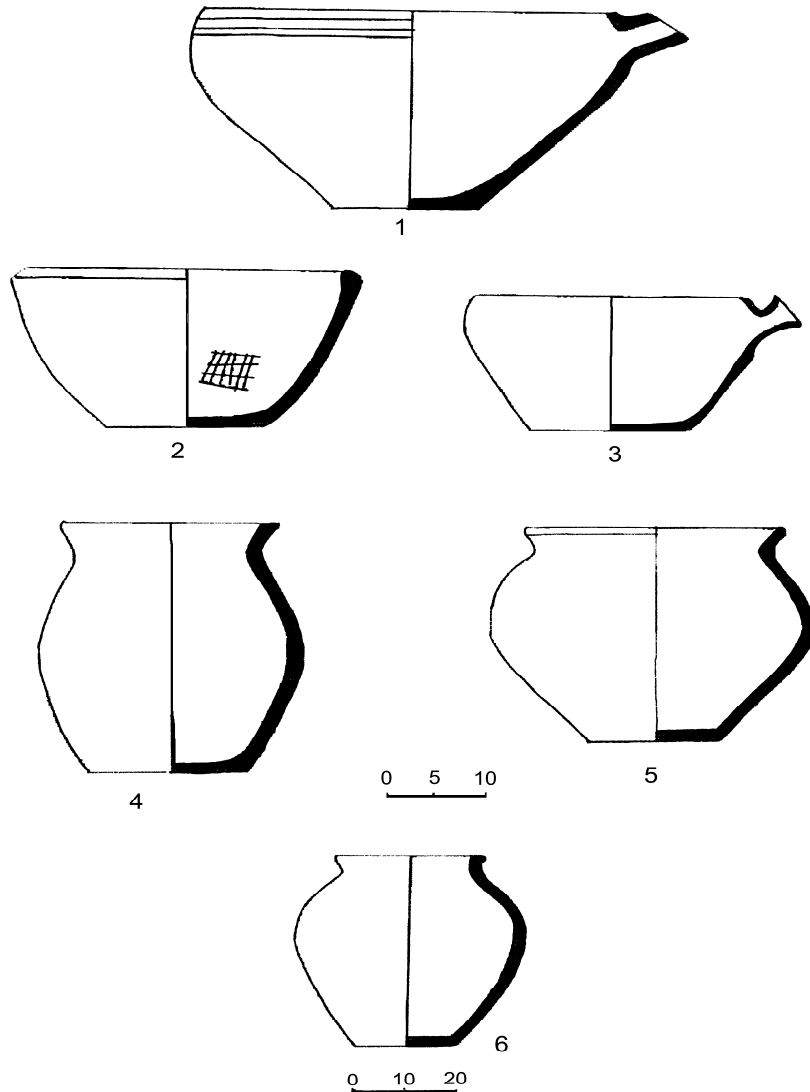
⁴ Г. Т и р а ц я н, Древняя культура Армении, Ер., 1988, рис. 25 -26/10:

⁵ Ж. Х а ч а т р я н, նշվ. աշխ., նկ. 15/2:

⁶ Д. Х а х у т а й ш в и л и, Упелицихе II, Тбилиси, 1970, табл. XV/1.

հայտնի են Արմավիրից, Արտաշատից, Գառնիից⁷: Գնդաձև թասերը բնորոշ են Արմավիրի խեցեղենին, կիսագնդաձև թաս հայտնի է Արտաշատից և թվագրվում է մ. ք. ա. 1-ին դարով⁸: Նման մի քանի թասեր հայտնի են նաև Արտաշատի բլուրների մ. ք. ա. 2-1-ին դարերի շերտից (նույն տեղում): Նույն թասերի բազմաբնույթ նախշազարդումով, գունազարդ օրինակները⁹ հայտնի են Բենիամինի բնակավայրի ստորին շերտից: Աղերսներ ունենալով այլ հնավայրերից գտնվածների հետ՝ Բենիամինի դամբարաններից հայտնաբերված թասերը նախշազարդ չեն, երևույթ, որ ավելի բնորոշ է մ. ք. ա. 1-ին դարին:

Տախտակ II

⁷ Г. Т р а ц я н, Древнеармянская керамика из раскопок Армавира (опыт классификации и датировки) ИФЖ, 1974, ном. 4; նույնի, Древняя культура Армении, Ер., 1988, рис. 25 -26/7; Б. Аракелян 1982, табл. 4а:

⁸ Շ. Խ ա չ ա տ ր յ ա ն, նշվ. աշխ., էջ 99:

⁹ Հ. Խ ա չ ա տ ր յ ա ն, Բենիամինի հելլենիստական բնակավայրը, ՀՀ 1989 - 1990թթ. դաշտային հնագիտական աշխատանքների արդյունքներին նվիրված գիտական նստաշրջանի զեկուցումների թեզիսներ, Եր., 1991, էջ 91:

Մեկ այլ սափոր գտնվել է թիվ 195 դամբարանից (տախտակ III, նկ. 5): Ի տարբերություն նախորդի, վերջինս դեղնադարչնագույն ավազախառն կավից է, ձեռածեփ, պատերը հաստ են, նստուկը՝ առավել: Սափորը տափակ նստուկ ունի, ձգված իրան, կարճ վիզ, ուղիղ, քիչ լայնացող բերան (բարձր՝ 13սմ, իրանը՝ 8,5սմ, նստուկը՝ 6,5սմ, բերանը՝ 5սմ): Շուրթն իրանին է միացել մեկ ունկով, որի հիմքերն են պահպանվել: Իրանի վրա կրակի հետք է, ինչը պատկած դիրքով կրակի մեջ լինելու հետևանք է: Շուրթի և վզի վրա ներսից ու դրսից պահպանվել են օրգանական մնացորդների հետքեր: Նման սափորները բնորոշ են հելլենիստական ժամանակաշրջանին և թվագրվում են մ.թ.ա. 1-ին դարով:

Թիվ 40 դամբարանից գտնված գավաթը դեղնավուն, մանրահատիկ կավից է և վզից մինչև նստուկը կարմիր անգորպապատ է: Այն ունի լայն, տափակ նստուկ, դեպի նստուկը տանձաձև լայնացող իրան, որը հասնելով վզին, աստիճանաբար նեղանում է: Վիզը կարճ է, շատ բարակ և հետ ձկված: Իրանի մի կողմում պահպանվել է ունկի հիմքը: Գավաթն ունի 10սմ բարձր. նստուկը՝ 7սմ է, բերանը՝ 9սմ (տախտակ I, նկ. 6): Անոթը պատկած է եղել կրակի մեջ, որի հետևանքով մի կողմում նստուկից շուրթը սևացած է: Դեղնավուն մանրահատիկ կավից նման մի գավաթ հայտնի է նաև Վարդաբաղի թիվ 6 դամբարանից: Բենիամինի գավաթն իր ձևով առնչվում է մ.թ.ա. 1 - մ.թ. 1-ին դարերի անոթներին, որոնք հայտնի են Հայաստանի համաժամանակյա բազմաթիվ հուշարձաններից¹⁰ և թվագրվում է մ. թ. 1-2-րդ դարերով:

Խեցեղենի մեջ առանձնանում է թիվ 183 դամբարանից գտնված սափորը: Նստուկը տափակ է, իրանը՝ զնդաձև, դեպի վիզը քիչ ձգված, շուրթն իրանին է միանում մեկ աղեղնավոր ունկով, որը շուրթից բարձր դիրք ունի (բարձր. 16սմ, իրանի տրամ.՝ 10սմ, նստուկը՝ 7,2սմ, բերանը՝ 6, 5սմ): Բարձրորակ, սև անոթի (տախտակ III, նկ. 6) վզի տակից սկսվում և մինչև նստուկ են հասնում երկայնակի անկանոն փայլագծերը: Իսկ թեթև փայլեցումը հելլենիստական ավանդույթների աստիճանական նվազման հետևանք է¹¹: Դամբարանից գտնված հարակից նյութերով անոթը թվագրվում է մ.թ.ա. 1-ին դար:

Սափորի մեկ այլ տարբերակ է թիվ 43գ դամբարանի գտածոն՝ պատրաստված բաց դեղնավուն մանրահատիկ կավից, կարմիր անգորպապատ: Անոթն ունի տափակ նստուկ, զնդաձև իրան, երկար վիզ, ուղիղ շուրթ (տախտակ I, նկ. 1): Իրանը շուրթին է միանում աղեղնաձև ունկով՝ շուրթից քիչ բարձր դիրքով: Սափորի վիզը և շուրթը մատնասեղմումով ուղղանկյան ձև են ստացել (բարձր.՝ 8սմ, իրանը՝ 6,5սմ, նստուկը՝ 4սմ, բերանի ուղղանկյուն բացվածքը՝ 3 x 2սմ: Անոթը պատկած դիրքով եղել է կրակի մեջ, և իրանի մի մասը սևացած է, ունկի և շուրթի մասում՝ անգորը թափված: Գավաթը կարող է վերաբերել է մ.թ.1-ին դարին:

Դամբարաններից հայտնաբերված խեցեղենը, չնայած փոքր քանակին, բազմազան է ձևերի մեջ: Բաց գույնի ավազախառն կավից ձեռածեփ մի պուլիկ գտնվել է թիվ 127 դամբարանից: Մակերեսը բաց դեղնավուն է՝ տեղ-տեղ վարդագույնի երանգներով (տախտակ III, նկ.7): Վատ է հունցված և վատ է թրծված, որի արդյունքում մակերեսին ակոսավոր ճաքերն են: Պուլիկը զնդաձև իրան ունի, թեթև անցումով սեղմված կարճ վիզ, տեղ-տեղ վնասված, բարակ և ետ ձկված շուրթեր: Ամանը փոքր է (բարձր.՝ 10սմ, նստուկը՝ 6,5սմ, իրանը՝ 8,5սմ, բերանը՝ 6,2սմ, պատերի հաստությունը՝ 1,2սմ): Պուլիկի ձևը հիշեցնում է մ.թ.ա. 2 - մ.թ.ա. 1-ին դարերի խոհանոցային տարբեր չափերի ամանները, որոնք մեծ թվով գտնվել են Գառնիից, Արտաշատից և Արմավիրից¹²: Իսկ անոթի այս ձևը գալիս է վաղ հայկական ժամանակաշրջանից և փոփոխություններ չկրելով՝ շարունակվում է նաև հետագայում: Բենիամինի գտածոն թվագրվում է մ.թ. 1-ին դարով:

Ծորակավոր երկու թասեր՝ լյութերիաներ, գտնվել են թիվ 28 և թիվ 150 դամբարաններից: Մրանք բերանքսիվայր դիրքով փակել են թաղման կարասների բերանները:

¹⁰ Ж. Х а ч а т р я н, *նշվ. աշխ., տղ. VIII/4; Г.Турацян, Древняя культура Армении, Ер.,1988, р.с. 45:*

¹¹ Ժ. Խ ա չ ա տ ը յ ա ն, *նշվ. աշխ., էջ 99:*

¹² Ж. Х а ч а т р я н, *նշվ. աշխ., էջ 35, տղ. XXII/1:*

¹³ Գ. Զ ը Ն ա ը յ ա ն, *Դվինը անտիկ ժամանակաշրջանում, Եր., 1991, էջ 44:*

Առաջինը (թիվ 28 դամբարան) դեղնագորշ, տափակ ստուկով, փքուն իրանով, բարձր և ներս հակված շուրթով անոթ է՝ ուղիղ կտրված շրթերիզով: Շուրթի տակ լայնացող բերանով ծորակ ունի (երկ. 3սմ, բացվածքի տրամ. 4սմ): Լյութերիան բավականին մեծ է. բարձր՝ 15սմ, ստուկը՝ 14սմ. բերանը՝ 30սմ (տախտակ II, նկ.1): Երկրորդը (թիվ 150 դամբարան) դեղնավուն կավից, վատ թրծված, տափակ ստուկով, աստիճանաբար վեր լայնացող կողերով, ներս հակված շուրթով աման է (տախտակ II, նկ.3): Շուրթից 1սմ խորությամբ դրված է հորիզոնական կտրվածքով լայն ծորակը: Ամանը թերի է, իրանի մի մասը շուրթի հետ բացակայում են (բարձր՝ 22սմ, ստուկը՝ 14սմ, իրանը՝ 42սմ, բերանը՝ 39սմ, ծորակի երկար՝ 6սմ, տրամ. 4սմ): Այս անոթները ևս իրենց զուգահեռներն ունեն Արտաշատում, Գլինում, Կարճաղբյուրում, Մոխրաբլուրում, Ջրառատում և թվագրվում են մ.թ. 1-2-րդ դարերով¹³: Լյութերիաներ գտնվել են նաև Շիրակավանի դամբարաններից և թվագրվում են մ.թ. 2-3-րդ դարերով¹⁴: Բենիամինի լյութերիաները թվագրվում են մ.թ. 1-2-րդ դարերով:

Թիվ 40 դամբարանից գտնվել է գլանաձև, ձեռածեփ մի անոթ՝ քիչ սեղմված իրանով (տախտակ III, նկ. 8): Շուրթն ուղիղ կտրվածքով է՝ քիչ անհամաչափ եզրերով: Անոթն ունի 15սմ բարձրություն, ստուկը 14սմ է, բերանը՝ 13,5սմ: Այն իր զուգահեռներն ունի Բենիամինի բնակավայրի նյութերի մեջ և թվագրվում է մ.թ.ա. 1-ին - մ.թ. 1-ին դարերով:

Մի քրեղան գտնվել է Բենիամինի թիվ 105 դամբարանից (տախտակ II, նկ 2): Ամանը վատ թրծումից դարչնագույնի և շագանակագույնի խառը երանգներ է ստացել: Ձեռածեփ է, պատերը հաստ են և կոպիտ (բարձր՝ 17սմ, ստուկը՝ 15սմ, իրանը՝ 34սմ, բերանը՝ 30,5սմ): Նստուկը տափակ է, կողերն աստիճանական թեքությամբ բարձրանում են և, վերածվելով շուրթի, ներս հակվում: Շուրթի ներս հակված լինելը զգալի է նաև ներսից, որտեղ սեղմումով ակոսված է: Ամանի վրա, միայն մի կողմում, պահպանվել են կրակի հետքեր: Իրանի վրա մինչ թրծելը բարակ խազերով քսան վանդակներ են արված՝ 4x5: Քրեղանը կրկնում է ժամանակակից ձևերը, որոնք հանդիպում են բազմաթիվ հուշարձաններում: Հայտնի են Օշակահից,¹⁵ Արտաշատից:¹⁶ Այսօրինակ քրեղանները թվագրվում են մ.թ. 1-2-րդ դարերով: Բենիամինի գտածոն ևս վերաբերում է նույն ժամանակաշրջանին:

Բենիամինի դամբարանադաշտի խեցեղենի մեջ կան երեք փոքրիկ կավանոթներ, որոնք ունեն փոքր ստուկ, քիչ փքուն իրան և լայն բերան: Թիվ 157 սալարկղային թաղումից զանգի աջ կողմում գտնված անոթը փոքր է (բարձր՝ 4սմ, ստուկը՝ 4սմ, իրանը՝ 4,5սմ, բերանը՝ 3,7սմ), ձեռածեփ է, կոպիտ և անհամաչափ (տախտակ I, նկ. 2): Նմանատիպ մյուս երկու փոքր անոթները գտնվել են թիվ 17 կարասային թաղումից (տախտակ I, նկ. 5), նաև ավերված դամբարանից (տախտակ I, նկ.4) և մոտավորապես նույն չափերն ունեն: Երեք անոթներն էլ կարող են թվագրվել մ.թ. 1-2-րդ դարերով:

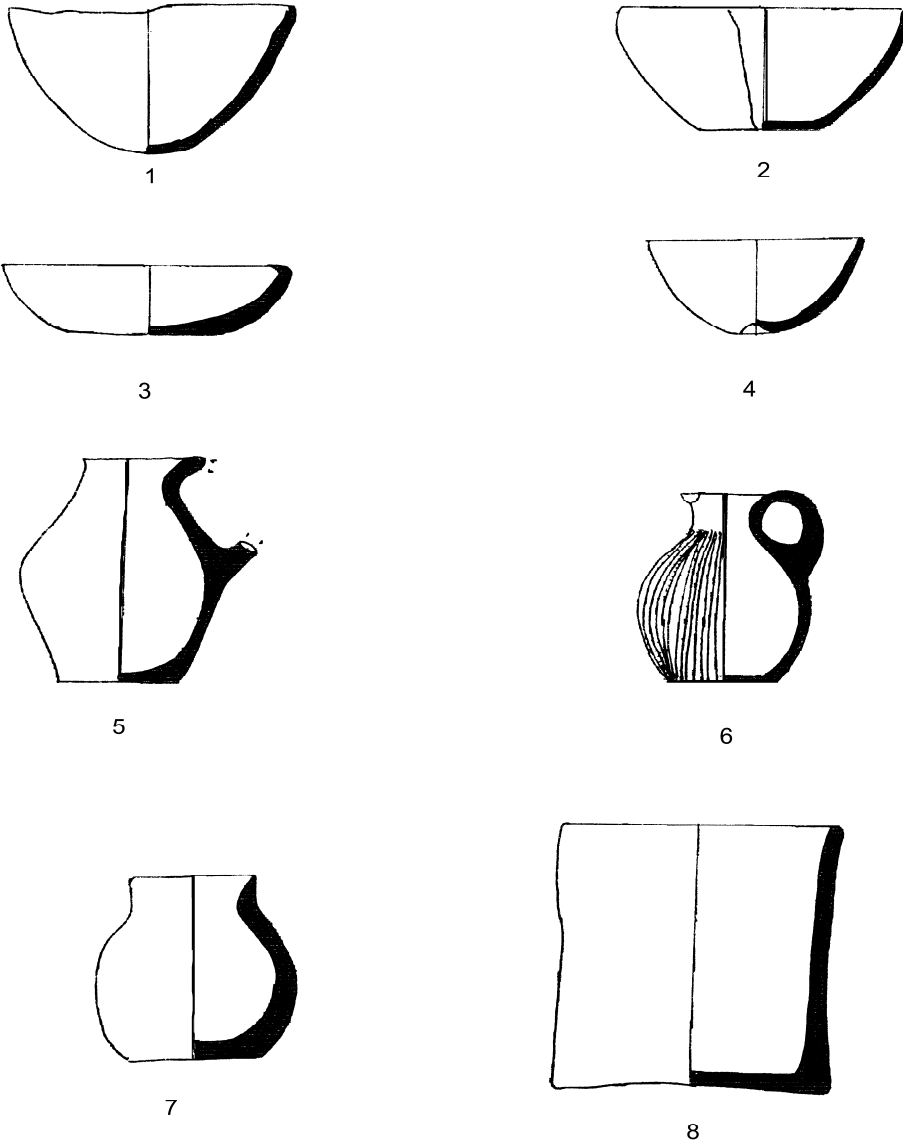
Այսպիսով, Շիրակի անտիկ դամբարանադաշտերից գտնված խեցեղենը դիտարկելիս հստակ տարբերակվում է երկու խումբ: Առաջինը կոպիտ, դեղնավուն կամ դեղնադարչնագույն անոթներն են, հիմնականում կարասներ և կճուճներ, ինչպես նաև ամենօրյա օգտագործման ձեռածեփ ամաններ: Մրանք չունեն որևէ նախազարդում, հիմնականում ավազախառն կավից են և վատ թրծված, որի արդյունքում խառը երանգավորումն է: Առաջին խումբը ներկայանում է համեմատաբար սահմանափակ ձևերով: Անոթներն ունեն հարթ ստուկ, երկարավուն, քիչ տանձաձև իրան, բարձր վիզ և ուղիղ շուրթեր: Թաղման համար ծառայած այս կարասները նույնատիպ են և իրարից տարբերվում են իրանի ու շրթերիզի լայնությամբ, ինչպես նաև բարձրությամբ: Կարասների տարբերության այսպիսի դրսևորումները բնորոշ են անդրկովկասյան խեցեղենին և կապված են հնագույն ավանդույթների հետ¹⁷: Նույնպիսի տարբերակում ունեն նաև որպես թաղման անոթ ծառայած մյուս կավանոթները, որոնք կարաս որակվելու համար փոքր են, ունեն կճուճի չափեր, սակայն անկանթ են: Չներով իրար մոտ անոթներ հանդիպում են դամբարանադաշտի ողջ տարածքում և թաղման միանման կա-

¹⁴ Փ. Т е р—М а р т и р о с о в, Г. К а р а х а н я н, *Раскопки поселения и некрополя античного Шуракавана, ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. I, Գյումրի, 1998, էջ 27:*

րասներ հանդիպում են ինչպես վաղ, այնպես էլ ավելի ուշ թաղումներում: Իսկ Բենիամինի կարասային թաղումները վերաբերում են մ.թ.ա. 1 - մ.թ. 1-ին դարերին:

Երկրորդ խմբում այն անոթներն են, որոնք պատված են բաց գույնի անգորով: Այս խմբի անոթների կավն, ի տարբերություն նախորդների, մաքուր է, լավ հունցված: Անոթներից մի քանիսը նաև փայլեցված են: Կան նաև ավելի բաց երանգով անոթներ, առավելապես գավաթներ կամ սափորներ, որոնք ունկով են կամ առանց ունկի: Գա-

Տախտակ III

0 3 6

վաթների մի մասը պատրաստված է դուրգով, մյուսները՝ ձեռածեփ են: Մեծ ու փոքր թասերը երկու տիպի են: Դեղնավուն, անգորբապատ, տափակ նստուկով և թեթոթյամբ բարձրացող ցածր կողերով և կիսագնդաձև, առանց նստուկի կամ նստուկի տակ մատնաչափ փոսիկով, որոնք ներսից ամբողջապես են կարմիր անգորբապատ, իսկ դրսից՝ միայն լայն շրթերիզը: Ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ Շիրակի մ.թ. 1-ին դարերի խեցեղենի մեջ բավականին հստակ առանձնանում են կավանոթներ, որոնք իրենց յուրահատուկ գծերով տարբերվում են ավելի վաղ և ավելի ուշ օրինակներից:

Ինչպես ցույց է տալիս Բենիամինի դամբարանադաշտից հայտնաբերված խեցեղենի վերլուծությունը, դրանք մ.ք.ա. 1- մ.ք. 1-2-րդ դարերով թվագրվող, մեծ մասամբ տեղական շեկ կավից պատրաստված, տարաբնույթ և ամենօրյա կենցաղային -կիրառական նշանակության հասարակ անոթներ են: Այսպես կոչված՝ խոհանոցային խեցեղենն ամենատարբեր կիրառություններ կարող էր ունենալ տնտեսության մեջ: Համեմատաբար փոքր ամանները հավանաբար ծառայել են ինչպես կերակուր պատրաստելու, այնպես էլ պահելու համար, իսկ կանթավոր և անկանթ գավաթները՝ ջրի, գինու կամ կաթի համար:

Բենիամինի դամբարանադաշտի նյութերը սերտորեն առնչվում են նաև բնակավայրից հայտնաբերված նյութերին և շատ հաճախ նույնն են: Մ.ք.ա. 1 - մ.ք. 1-ին դարերում բնակավայրի կենսագործունեության ժամանակ հատակների տակ կատարված հիմնահողային քաղումների ուղեկից նյութերը և նույն ժամանակաշրջանի քաղման կարասները (նաև քաղման կարաս ծառայած մյուս անոթները) իրենց զուգահեռներն ունեն բնակավայրի նյութերում: Իսկ բնակավայրի և դամբարանադաշտի նյութերի նմանությունը արդյունք է խեցեղենի արտադրության հեղինիստական ավանդույթների շարունակման:

КЕРАМИКА БЕНИАМИНСКОГО НЕКРОПОЛЯ 1в. до н. э. – 1-2 вв. н.э.

_____*Резюме*_____

_____*Л. Еганян*_____

В сопровождающем материале античных захоронений некрополя Бениамина керамика представлена разнообразными формами. Часть предназначена и использована для карасных захоронений. Это карасы разных величин и форм. Другая часть керамики, которая более разнообразна, это сопровождающий материал, найденный в разных по форме захоронениях. В основном-это чаши, пиалы, лютерии и т. д.

Керамика, датируемая 1в до н.э.-1в н.э., выявляет отличительные черты и сходство с материалами синхронных памятников соседних стран и Армении.